

Problematische schuldsituaties bij particulieren

Nederland telt volgens een ruwe schatting 150.000 huishoudens die zo diep in de schulden zitten dat ze niet langer op eigen kracht hun financiële problemen kunnen oplossen. In dit artikel wordt verslag gedaan van een dossieronderzoek naar ruim 600 huishoudens die zich in 1984 met een verzoek om schuldsanering tot een regionale volkskredietbank hebben gewend. De onderzoeksresultaten leveren twee nieuwe gezichtspunten met betrekking tot problematische schuldsituaties bij particuliere huishoudens op. In de eerste plaats blijkt dat problematische schuldsituaties hoofdzakelijk een armoedevraagstuk zijn, met andere woorden bij huishoudens met schuldproblemen stapelen de armoedekennmerken zich op. In de tweede plaats stagneert de hulpverlening aan huishoudens die om een schuldregeling bij de onderzochte volkskredietbank hebben gevraagd. Van een toenemend aantal huishoudens wordt een verzoek om hulp afgewezen, omdat het schuldenprobleem als onoplosbaar wordt beschouwd.

DRS. M.H.G. DE GREEF – DRS. L.J. MIDDEL*

Hoewel in ons land al wel onderzoek is gedaan naar de oorzaken van problemen bij het aflossen van consumptief krediet 1) ontbrak tot nu toe een analyse van de kenmerken van de naar schatting 15.000 huishoudens die jaarlijks niet langer zelfstandig hun financiële problemen kunnen oplossen en daarvoor om hulp bij een volkskredietbank, gemeentelijke sociale dienst of het algemeen maatschappelijk werk zijn aangewezen.

Aanleiding tot een onderzoek naar de kenmerken van schuldsituaties was de vraag van een regionale volkskredietbank een inventarisatie te maken van de explosieve stijging van het aantal onoplosbare problematische schuldsituaties in 1984. Van de 636 aanvragen in dat jaar werden 512 (80,5%) verzoeken afgewezen omdat bemiddeling door de volkskredietbank onmogelijk of onnodig werd geacht. Het criterium voor deze afwijzing was overwegend onvoldoende aflossingscapaciteit. Hiervan is sprake als een huishouden niet in staat is om binnen drie jaar de totale schuld, eventueel minus een kwijting, af te lossen. In het onderzoek zijn alle dossiergegevens van de 636 aanvragen voor een schuldregeling die in 1984 bij de betreffende volkskredietbank zijn binnengekomen, op een anonieme wijze verwerkt. Deze gegevens kunnen in vier groepen kenmerken worden onderverdeeld:

- persoonskenmerken zoals leeftijd, burgerlijke staat, woonplaats, soort beroep en duur van het dienstverband;
- budgetkenmerken waartoe drie groepen kenmerken behoren; te weten het netto huishoudinkomen (inclusief kinderbijslag); de vaste huishoudelijke uitgaven en de beschikbare financiële ruimte per huishouden. De budgetkenmerken worden uitgedrukt in guldens per maand;
- schuldkenmerken, die zijn onderverdeeld in drie soorten: leningen; huishoudelijke schulden en belasting-schulden. Per schuld wordt er onderscheid gemaakt tussen hoofdsom, saldo en maandelijks aflossingsbedrag;
- niet-financiële schuldkenmerken, waartoe een aantal diversen worden gerekend, zoals oorzaken van financiële problemen, contact met het maatschappelijk werk en afwijzingsgronden.

De onderzoeksbevindingen kunnen, gezien de specifieke populatie die om hulp aanklopt bij een volkskredietbank, alleen voor deze groep gegeneraliseerd worden en zijn derhalve niet geldig voor de totale populatie huishoudens met een problematische schuldsituatie.

Profielschets

Gelet op de persoonskenmerken zijn het overwegend volledige huishoudens (65%) in de leeftijdsgroep tot 40 jaar (73%) met voornamelijk kinderen in de lagere schoolleeftijd (70%) en in meer dan de helft van de gevallen huishoudens zonder betaalde werkkring (53%) die in de financiële problemen terechtkomen. Alhoewel problematische schuldsituaties onder alle inkomensgroepen voorkomen, concentreert het probleem zich bij huishoudens met een netto maandelijks huishoudinkomen tot f. 2.000 (64%). Van de totale groep huishoudens met een problematische schuldsituatie heeft 32% een negatief budget, dat wil zeggen te weinig inkomen om het totaal aan vaste maandelijks huishoudelijke lasten en het maandelijks bedrag aan aflossingen van leningen en schulden te kunnen betalen. Bij ongeveer 15% van de huishoudens die om een schuldregeling vragen is de situatie nog schrijnender omdat er structureel zelfs maandelijks te weinig inkomen is om de vaste huishoudelijke lasten te kunnen betalen.

Het totale schuldbedrag bedraagt gemiddeld ongeveer f. 20.000 en bestaat voor ruim 95% uit leningen. Het be-

* Medewerker bij de vakgroep welzijnsbeleidsvraagstukken resp. directeur van het Noordelijk Centrum voor Gezondheidsvraagstukken aan de Rijksuniversiteit Groningen. De auteurs danken prof. dr. W. van Rossum, prof. dr. A. Nentjes en dr. H. Knol voor hun commentaar op een eerdere visie van dit artikel.

1) W.C.A.M. Dessart (e.a.), *Ja, nee, geen lening. Oorzaken en achtergronden van problematische schuldsituaties*, Den Haag, 1982; M.J.F.J. van Nieuwburg, *De persoonlijke lening*, Leiden/Antwerpen, 1982. Dit artikel is gebaseerd op een onderzoek van M.H.G. de Greef, L.J. Middel en W. van Rossum, *Kenmerken van problematische schuldsituaties, een vooronderzoek*, Groningen, 1985.

Tabel 1. Factoren die samenhangen a) met de totale schuldenomvang

Predictor	β	β (standaardfout)	F.	R.	R ² .
Meer dan een persoonlijke lening	0,49	0,04	173,1	0,49	0,23
Hoge vaste huishoudelijke lasten	0,25	0,04	117,5	0,36	0,30
Lage welvaartspositie	0,14	0,04	75,4	0,27	0,35
Geen arbeidsinkomen	0,09	0,03	62,1	0,22	0,36

a) De multiple correlatie is 0,48 en de verklaarde variantie bedraagt 36%.

drag aan aflossingen voor leningen en schulden komt per maand gemiddeld op ongeveer f. 600. Een regressieanalyse naar de determinanten van de schuldomvang, op basis van en selectie van 18 dossierkenmerken, bevestigt de grote invloed die leningen, en dan met name persoonlijke leningen, op de totale schuldomvang hebben. Bovendien blijken, zij het in mindere mate dan de persoonlijke leningen, ook een hoge omvang van de vaste huishoudelijke lasten, een lage welvaartspositie en het niet kunnen beschikken over een inkomen uit betaalde arbeid van invloed te zijn op het totale schuldenniveau.

De oorzaken van de financiële problemen zijn volgens het oordeel van de aanvragers van een schuldregeling te wijten aan: persoonlijke omstandigheden (38%), slecht financieel beheer (34%) en een inkomensachteruitgang als gevolg van ontslag en dergelijke (28%). Bijna de helft van de aanvragers heeft zich al eerder met financiële problemen tot de volkscredietbank c.q. het maatschappelijk werk gewend, terwijl meer dan 80% van de aanvragers voor een schuldregeling zodanige betalingsachterstanden hebben dat deze door een incassobureau dan wel een deurwaarder moeten worden geïnd.

Hoewel in alle lagen van de bevolking schulden worden gemaakt 2), concentreren problematische schulden zich voornamelijk bij de lagere-inkomensgroepen 3). Gelet op de budgetkenmerken van de huishoudens die om een schuldregeling hebben gevraagd is de veronderstelling getoetst of er een relatie bestaat tussen het leven onder de armoedegrens en het hebben van schulden. Hiertoe hebben we het huishoudinkomen, in relatie tot de huishoudsamenstelling, gerelateerd aan het inkomen volgens de Algemene Bijstandswet (ABW). Deze berekeningswijze, die in navolging van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wordt gehanteerd 4), levert een coëfficiënt op die de welvaartspositie van het huishouden als percentage van het sociaal minimum uitdrukt: huishoudens waarvoor de coëfficiënt (W) kleiner is dan 100, leven onder de armoedegrens. De formule luidt als volgt:

$$W = \frac{Y_h}{E \cdot Y_{sm}}$$

waarbij:

- W = maatstaf die de positie ten opzichte van het minimum aangeeft;
- Y_h = netto besteedbaar huishoudinkomen;
- Y_{sm} = sociaal minimum standaard huishoudinkomen (echtpaar zonder kinderen);
- E = equivalentiefactor.

In totaal leven ruim 40% van de huishoudens die om een schuldregeling bij de volkscredietbank aankloppen onder de armoedegrens, zie tabel 2. Houden we er rekening mee dat de huishoudens in welvaartsklasse 2 bij een slechts zeer geringe inkomensachteruitgang en/of toename van de maandelijks huishoudelijke lasten onder de armoedegrens terecht komen dan kunnen we stellen dat bijna 75% van de huishoudens met problematische schulden verarmd is.

Uit een vergelijking tussen de welvaartspositie van aanvragers van een schuldregeling en de oorzaken waardoor de aanvragers menen in de financiële problemen zijn terechtgekomen blijkt dat ontslag voor de laagste welvaarts-

Tabel 2. De verdeling van huishoudens (n = 572) met problematische schuldsituaties over vijf welvaartsklassen, in procenten

Welvaartsklasse	Omvang
1	≤ 100%
2	101 - 125%
3	126 - 150%
4	151 - 200%
5	≥ 201%

klassen (< 125%) overwegend als oorzaak van de financiële problemen wordt gezien. De welvaartsklasse net boven het minimum (126 - 150%) ziet de financiële problemen voornamelijk veroorzaakt door financieel wanbeheer, terwijl de hoogste welvaartsklassen (> 151%) de financiële problemen het meest toeschrijven aan persoonlijke omstandigheden. Op grond van een aantal persoonskenmerken blijken zich tussen de huishoudens in de verschillende welvaartsklassen, op basis van een kruistabelanalyse, een aantal statistisch significante verschillen ($P < 0,01$) voor te doen. Ingedeeld naar huishoudens onder (< 125%) en boven (> 126%) de armoedegrens blijkt dat:

- ruim 63% van de huishoudens onder de armoedegrens inactief zijn tegenover iets meer dan 40% van de huishoudens boven de armoedegrens;
- huishoudens onder de armoedegrens voor bijna 77% zijn aangewezen op één inkomensbron terwijl huishoudens boven de armoedegrens in ruim 60% kunnen beschikken over meer inkomensbronnen;
- ruim 80% van de huishoudens die maandelijks te weinig inkomen hebben om het totaal aan maandelijks huishoudelijke lasten en aflossingen van leningen en schulden te kunnen betalen, hebben een inkomenspositie onder de armoedegrens.

Vergelijken we een aantal budget- en schuldkenmerken van huishoudens die onder en boven de armoedegrens leven dan levert dat met behulp van een 'Student T-test' voor ongepaarde waarnemingen (zie tabel 3) de volgende statistisch significante verschillen ($P < 0,01$) op:

- huishoudens onder de armoedegrens hebben een aanzienlijk geringere totale schuld (f. 14.687) dan huishoudens boven de armoedegrens (f. 26.743);
- de som van het maandelijks bedrag aan aflossingen van leningen en schulden ligt voor huishoudens onder de armoedegrens absoluut ruim 25% hoger dan voor huishoudens boven de armoedegrens.

Het lijkt erop dat veel huishoudens onder de armoedegrens onvoordelige regelingen hebben getroffen voor het aflossen van leningen en schulden. Door de relatief hoge bedragen aan aflossingen is de kans dat huishoudens onder de armoedegrens in de financiële problemen komen groter.

Omdat in de beschrijving van de kenmerken van huishoudens onder de armoedegrens bleek dat 63% niet kon beschikken over een betaalde werkkring en de huishoudens die tot deze categorie behoren de financiële problemen overwegend veroorzaakt zien door inkomensachteruitgang door ontslag en dergelijke, is nagegaan welke samenhang er bestaat tussen inactiviteit en onoplosbare financiële problemen. Op grond van een vergelijking van een aantal budget- en schuldkenmerken tussen actieven en inactieven kan worden geconcludeerd dat inactiviteit niet samenhangt met een buitensporig hoog of qua samenstelling afwijkend schuldenpatroon. De schuldenom-

2) K. de Vos en A.J.M. Hagenaars, *Inkomens, bestedingen en schulden in Nederland*, Den Haag, 1986.

3) D. Caplovitz, *The poor pay more, consumer practices of low income families*, New York, 1967.

4) C.J. Wiebrens, *Inkomen en rondkomen. De financiële positie van huishoudens in Nederland*, Sociale en Culturele Studies, nr. 2, SCP, Den Haag, 1981.

Tabel 3. Vergelijking van een aantal budget- en schuldenmerken tussen huishoudens onder en boven de armoedegrens, in gld.

Kenmerken	Soort huishouden	n	Gemiddeld	P a)
Budgetkenmerken				
Totale huishoudelijke uitgaven per maand	onder armoedegrens	446	1,130	0,000
	boven armoedegrens	182	1,379	
Saldo van het huishoudinkomen na aftrek van huishoudelijke lasten en aflossingen	onder armoedegrens	443	140	0,01
	boven armoedegrens	182	567	
Schuldenmerken				
Saldo van leningen en schulden	onder armoedegrens	448	14,687	0,000
	boven armoedegrens	178	26,743	
Bedrag aan aflossingen en schulden	onder armoedegrens	291	663	0,33
	boven armoedegrens	137	528	

a) Eenzijdig getoetst

vang van inactieven staat proportioneel in dezelfde verhouding tot de inkomenspositie als bij actieven. Dit geldt zowel voor het bedrag aan leningen als dat voor huishoudelijke schulden.

De stagnatie in de hulpverlening

Om voor een schuldregeling in aanmerking te komen worden de aanvragen van huishoudens met problematische schuldsituaties aan een aantal criteria getoetst. Deze criteria zijn afgeleid van de gedragscode van de Nederlandse Vereniging voor het Volkskredietwezen en de kredietbemiddelingsnormen die elke volkskredietbank afzonderlijk hanteert. Er wordt in het algemeen uitsluitend medewerking aan een schuldregeling gegeven door de bank als de aanvrager over voldoende financiële ruimte beschikt om binnen maximaal 36 maanden het totale schuldensaldo (inclusief rente) te kunnen aflossen. Bij de vaststelling van de aflossingscapaciteit spelen drie factoren een rol: het netto maandelijks huishoudinkomen (inclusief kinderbijslag); de vaste huishoudelijke lasten per maand en het totale saldo aan schulden. Om tot een schuldregeling te komen is het vaak noodzakelijk om een deel van de schulden kwijt te schelden. Alhoewel deze kwijting individueel wordt toegepast hebben we de gemiddelde kwijting op 30% van het schuldensaldo geschat. De vaststelling van de aflossingscapaciteit komt in de praktijk neer op de berekening van een aflossingscoëfficiënt die de mate uitdrukt waarin een schuld binnen de gestelde termijn kan worden afgelost.

Deze formule ziet er als volgt uit:

$$AC = \frac{(I-V) \times L}{\sum S-K} \times 100$$

waarbij:

- I = netto besteedbaar huishoudinkomen (inclusief kinderbijslag);
- V = omvang vaste lasten (exclusief aflossingen);
- L = maximale aflossingslengte van 36 maanden;
- S = feitelijk schuldensaldo;
- K = kwijting (gemiddeld 30%).

Bij de berekening van de aflossingscoëfficiënt zijn drie aanpassingen verwerkt:

- voor aanvragers van een schuldbemiddeling met een sociale uitkering op een minimumniveau (het bijstandsinkomen) wordt door de volkskredietbank een maximum aflossingsbedrag van f. 93 per maand aangehouden;
- persoonlijke leningen van f. 40.000 of meer zijn bij de berekening uitgesloten vanwege de mogelijkheid dat dit hypotheek betreft;
- huishoudens met een negatief saldo (verschil tussen

Schulden: geen geld om er één te betalen. (foto: Ad Visual)

het netto besteedbare huishoudinkomen en de totale vaste lasten) zijn om praktische redenen met een aflossingscapaciteit van f. 1 per jaar in de berekening opgenomen.

Een aflossingscoëfficiënt van 100 wil zeggen dat een huishouden de schuld binnen de gestelde termijn van 36 maanden kan aflossen. Een berekening van de aflossingscoëfficiënt leert dat ruim 45% van het totale aantal huishoudens met problematische schulden dat zich voor een schuldregeling tot de volkskredietbank gewend heeft in 1984 over onvoldoende aflossingscapaciteit beschikt. Het totaal aantal huishoudens dat door de volkskredietbank wordt afgewezen in dat jaar ligt aanzienlijk hoger, namelijk 80,5%. Van deze afgewezen huishoudens hebben volgens de volkskredietbank 41,7% onvoldoende aflossingscapaciteit, werkt 9,1% onvoldoende mee aan een voorgestelde schuldregeling en kunnen 29,7% van de schuldproblemen op een andere manier worden opgelost.

De vraag waarom het aantal huishoudens dat niet in aanmerking komt voor een schuldregeling plotseling scherp stijgt tot 80,5% in 1984, terwijl in voorafgaande jaren gemiddeld 25% van de aanvragen wordt afgewezen, is op grond van een analyse van de afwijzingsgronden te beantwoorden. Deze leert dat in feite 26,5% van de aanvragers van een schuldregeling vanwege onvoldoende aflossingscapaciteit wordt afgewezen. De overige 54% behoort in feite tot een categorie huishoudens die niet kan of wil voldoen aan de bemiddelingscriteria van de volkskredietbank:

- 15,2% van de afgewezen huishoudens heeft, meestal als gevolg van een hypothecaire lening, een zeer hoog schuldensaldo. Omdat voor deze huishoudens de kredietbemiddelingsnorm van 36 maanden in wezen niet van toepassing is, is er eigenlijk geen sprake van onvoldoende aflossingscapaciteit;
- 9,1% van de huishoudens beschikt weliswaar over voldoende aflossingscapaciteit, maar wil zijn levensstijl niet aanpassen aan de bemiddelingsvoorwaarden van de bank. In de meeste gevallen gaat het om de weigerde afstand te doen van het bezit van de auto of het gebruik van de telefoon;
- 29,7% van de huishoudens komen volgens de bank niet in aanmerking voor een schuldregeling omdat andere wegen een meer adequate oplossing bieden.

Tabel 4. Een vergelijking tussen een aantal budget- en schuldenmerken van aanvragers die zijn afgewezen en zijn bemiddeld door de volkskredietbank in 1984, in gld.

Kenmerken	Afgewezen aanvragers	Bemiddelde aanvragers
Gemiddeld netto huishoudinkomen per maand	1.863	1.926
Gemiddelde vaste lasten per maand	1.218	1.140
Totaal gemiddelde restschuld	19.354	13.097
Totaal gemiddelde restschuld aan leningen	16.095	10.719
Totaal gemiddelde restschuld aan huishoudelijke schulden a)	2.725	2.456

a) Tot huishoudelijke schulden worden gerekend: huurschulden, gas en lichtschulden; telefoonschulden, schulden bij het ziekenfonds, verzekeringsschulden en 'rood' staan bij bank en giro.

De verklaring voor deze stagnatie in de hulpverlening aan huishoudens met problematische schulden moet voornamelijk gezocht worden in een verscherping van het kredietacceptatiebeleid van de volkskredietbank. De directie van de volkskredietbank kent hierbij aan dat ook de registratiegegevens van invloed zijn. Het aantal geregistreerde schuldregelingen in 1982 en 1983 berust op ramingen. De nadruk ligt hierbij op het strikte toepassen van de norm voor de aflossingscapaciteit en het kiezen van schuldbemiddeling boven schuldsanering als schuldregelingsmethode 5). Hierdoor worden in feite uitsluitend aanvragers met een grote kans op het oplossen van financiële problemen geholpen, terwijl de overige meer hopeloze of twijfelachtige gevallen aan hun lot worden overgelaten. Deze stellingname steunt op twee onderzoeksresultaten. In de eerste plaats vertoont een vergelijking tussen de kenmerken van huishoudens die wel en niet zijn afgewezen voor een schuldregeling een merkwaardig beeld. Alhoewel er op een aantal hoofdpunten wezenlijke verschillen tussen beide categorieën bestaan verschillen ze niet op het meest vitale punt, de aflossingscapaciteit. Het verschil treedt met name op bij een aantal budget- en schuldenmerken, zie tabel 4.

De afgewezen aanvragers hebben een slechtere verhouding tussen uitgaven- en inkomensniveau. Drukken we de totale vaste huishoudelijke lasten uit in het maandinkomen dan blijkt dat de vaste-lastencoëfficiënt voor afgewezen aanvragers gemiddeld 13% hoger ligt dan voor bemiddelde aanvragers.

Verder hebben afgewezen aanvragers gemiddeld 50% meer schuld dan bemiddelde aanvragers. Dit verschil wordt voornamelijk veroorzaakt door een schuldsoort, namelijk leningen. Binnen deze categorie zijn het voornamelijk de persoonlijke leningen, autoleningen en leningen van ouders die dit verschil bepalen.

Op het meest vitale punt, de aflossingscapaciteit, blijkt dat hoewel de afgewezen aanvragers per maand (uitgedrukt in guldens) 16,5% minder beschikbaar hebben voor de aflossing van financiële verplichtingen dan de bemiddelde aanvragers, de aflossingscoëfficiënt van afgewezen aanvragers niet statistisch significant ($P > 0,01$) afwijkt van die van bemiddelde aanvragers. Van de afgewezen aanvragers heeft 47,5% een onvoldoende aflossingscoëfficiënt tegenover 35,5% van de bemiddelde aanvragers.

Het tweede onderzoeksresultaat is gebaseerd op een analyse van de kenmerken van huishoudens met onvoldoende aflossingscapaciteit. Uit een discriminantanalyse kan worden geconcludeerd dat de levensstijl van deze categorie huishoudens afwijkt van de huishoudens die wel voor een schuldregeling in aanmerking komen. Het levenspatroon van huishoudens met onvoldoende aflossingscapaciteit vertoont sterk de trekken van een armoedecultuur 6): een onregelmatige arbeidspositie, veel kinderen, hoge vaste lasten, veel schulden en dergelijke, zie tabel 5.

Tabel 5. Discriminerende variabelen voor onvoldoende aflossingscapaciteit

Discriminerende variabelen	Standaardcoëfficiënt
Kort dienstverband	-0,45
Veel kinderen	-0,43
Groter bedrag aan voeding	0,42
Overschatting eigen aflossingscapaciteit	-0,36
Gering aantal inkomens (overwegend RWW)	-0,33
Veel huur	0,28
Veel persoonlijke leningen	0,26
Veel huishoudelijke schulden	0,20

Conclusies

Problematische schuldsituaties zijn primair armoedevraagstukken. Uit het dossieronderzoek onder huishoudens met problematische schuldsituaties blijkt dat het grootste deel van deze huishoudens (74,3%) verarmd is. Bovendien blijkt dat een groot deel van deze huishoudens (ruim 80%) voornamelijk als gevolg van een structureel lage inkomenspositie (63% is inactief) maandelijks te weinig inkomen heeft om het totaal aan maandelijks huishoudelijke lasten en aflossingen van leningen en schulden te kunnen betalen. Hoewel huishoudens die onder de armoedegrens leven een aanzienlijk geringere totale schuld hebben dan huishoudens boven de armoedegrens ligt het maandelijks bedrag dat aan aflossingen van leningen en schulden betaald moet worden voor huishoudens onder de armoedegrens 25% hoger dan voor huishoudens boven de armoedegrens.

De hulpverlening aan huishoudens met een problematische schuldsituatie door de volkskredietbank stagneert. De plotselinge stijging van het aantal huishoudens dat in 1984 niet voor schuldregeling in aanmerking kwam werd veroorzaakt door een verscherping van het kredietacceptatiebeleid van de bank. Door deze beleidswijziging worden met name de hopeloze of twijfelachtige gevallen aan hun lot overgelaten. Opmerkelijk is dat huishoudens die door de volkskredietbank zijn afgewezen, geen slechtere aflossingsperspectieven hebben dan huishoudens die wel voor een schuldregeling in aanmerking komen. Van de afgewezen aanvragers heeft 47,5% een onvoldoende aflossingscoëfficiënt tegenover 35,5% van de bemiddelde aanvragers. Het bemiddelen van huishoudens met een problematische schuldsituatie die wel over voldoende aflossingscapaciteit beschikken hangt sterk samen met de leefstijlkenmerken van die huishoudens. Het gaat hierbij om huishoudens die zich onderscheiden door armoedekenmerken.

**M.H.G. de Greef
L.J. Middel**

5) Schuldsaneren is het „volledig aflossen van een schuldenpakket door het verstrekken van een saneringskrediet” en schuldbemiddelen is „het volledig oplossen van een schuldsituatie door het bemiddelen tot een regeling met schuldeisers en anderen zonder zelf (= volkskredietbank) krediet te verlenen”. Zie: *Gedragscode schuldregeling*, Nederlandse Vereniging voor Volkskredietwezen, Amsterdam, 3e (herziene) druk, 1984.

6) G.L. Durlacher, *Armoede*, in: L. Rademaker (red.), *Sociale problemen*, deel 2, Utrecht/Antwerpen, 1978; P. Townsend, *The concept of poverty*, Londen, 1970.